

КУЛЬТУРНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРЕДСТАВНИКІВ ГРОМАД ВОЛИНИ (кінець XIX – поч. XX ст.)

Здійснено ретроспективний аналіз культурницької діяльності представників громад Волині кінця XIX – поч. XX ст.

Проблема дослідження регіональних освітянських соціокультурних процесів є актуальною в умовах національного духовного відродження в Україні. Становлення й розвиток освіти на Волині є предметом дослідження Л. Березівської, С. Коляденко, М. Крука, М. Левківського, Н. Побірченко, Н. Сейко, Н. Рудницької та ін. Але, дещо малодослідженою залишається проблема діяльності громадських товариств на Волині, що і є завданням даної статті.

Об'єктивна реальність становища на Волині була такою, що російський уряд не бажав і майже не фінансував розвиток освіти й культури. Але ще в 30-ті роки першого століття до нашої ери Гай з роду Цільнійів на прізвисько Меценат добре розумів важливість відомих інтелектуалів свого часу: історика Тита Лівія, поета Квінта Горація Фланка, створивши їм матеріальні умови для життя та творчості. В підсумку виграли всі: інтелігенти одержали можливість працювати в гідних їх рівню матеріальних умовах, а Меценат став поважним і відомим громадянином, не посідаючи до того ж якихось державних посад.

Волинська земля впродовж XIX ст. породила цілу плеяду визначних представників не лише місцевої, а й світової культури. Більшість із них, незважаючи на основний фах, були водночас сподвижниками освіти й зробили чималий вклад в освітянську справу народу.

На Волині було немало меценатів серед місцевих поміщиків, котрі вклали свої кошти у освітянську сферу. Одним із них був поміщик с. Усолуси Житомирського повіту Антон Осипович Родзевич, який у 1908 р. на власний кошт спорудив будинок для церковно – приходської школи у с. Усолуси. Заради цього він спеціально влаштував невелику цегельню для випалювання цегли. Будинок вийшов красивий, міцний, який вже майже сто років слугує головному своєму призначенню. У східній частині села виріс двоповерховий, цегляний, за формою Т-подібний тинькований будинок. Вікна великі, прямокутні, дах двосхилий, вкритий шифером. Мав 25 навчальних приміщень, три виходи, на II-й поверх вели гранітні сходи. Загальна корисна площа 820 м². Крім школи, А. Родзевич одночасно збудував у селі дерев'яну церкву, допоміжні приміщення для школи і будинок для вчителів. Також передав у довільне користування школі 3,3 десятини землі та 136,5 десятин для здачі в оренду до 1920 року. Збереглися до наших днів школа і будинок для вчителів.

1-го вересня 1909 р. в будинку розпочалися заняття двокласної церковно – приходської школи. За парти сіли 20 хлопчиків з усієї округи, серед яких були четверо з с. Усолуси. Через два роки кількість учнів зросла до 63 учнів, серед яких було 4 дівчаток, а з 1915 р. школа стала світською, де навчалось 113 дітей заможних селян [1;710-712].

У різні часи будинок належав різним господарям. Нині в колишньому будинку церковно – приходської школи знаходиться загальноосвітня школа I – III ступеня.

У північній частині с.Денеші Житомирського повіту в 1898 р. на кошти місцевого поміщика Михайла Ісидоровича Дуриліна був збудований будинок двокласної церковно – приходської школи. Приміщення було двоповерхове, перший поверх цегляний на кам'яному фундаменті, другий дерев'яний з 11 вікнами на фасаді. Вікна великі на 8 шибок. Двосхилий дах під залізною покрівлею. Сходи, що вели на другий поверх, чавунні, виготовлені Денешівським чавуноливарним заводом. Будинок спеціально зводився для двокласної церковно – приходської школи. Були також побудовані лазня, комори, корівник, повітка, льох, приміщення для проживання 45 учнів із далеких сіл. Школа мала власну пасіку. У 1905 р. під час пожежі згорів другий поверх, який був відбудований із цегли. В такому вигляді будинок зберігся до наших днів.

Заняття у школі розпочалися 23 вересня 1898 р. Навчалось 45 учнів, які закінчили церковно – приходські школи, 15 з яких отримували стипендію М.Дуриліна. У школі заборонялось бити учнів, тягати за вуха, ображати лайкою. Навчання тривало п'ять років. Випускникам школи надавалось право працювати вчителями "шкіл грамоти", а після одного року практики вони складали іспити на звання вчителя однокласної церковно – приходської школи [2;24,26,27,198,204,208].

До 1917 р. школу закінчило майже 250 чоловік. За столітню історію школу закінчили понад 1200 чол. Одним із кращих її учнів був уродженець с. Денеші Бондарчук В.Г. (1905 – 1993), який навчався в школі у 1911 – 1921 рр. – майбутній видатний геолог, академік, ректор Київського державного університету ім. Т.Г.Шевченка, засновник і директор, впродовж багатьох років, Інституту геології Академії наук України. У 1997 році постановою Кабінету Міністрів України Денишівській загальноосвітній школі I – III ступеня присвоєно ім'я В.Г.Бондарчука, а на фасаді школи, де він вчився, укріплена меморіальна дошка з чорного граніту з присвяченим написом [3].

Статський радник О.М. Терещенко щороку, в 90-х роках XIX ст., субсидював вісім шкіл у Житомирському повіті; на кошти графа Р.І.Босаліні у 1905 р. була відкрита нова школа у с. Довгому Володимир – Волинського повіту; відомими благодійниками в Острозькому повіті були князь С.Четвертинський і поміщик села Тудорова В.Ясенський; у Староконстянтинівському повіті Н.М.Плачковська подарувала Новоставецькій второкласній школі 5 десятин землі [4;1-2].

В Кременецькому повіті С.І.Лобновська надала Мало – Андрушівській церковнопарафіяльній школі три тисячі рублів, проценти з яких використовувались на утримання школи, а землевласник О.І.Янченко щорічно перераховував на Голибиську церковнопарафіяльну школу по 60 рублів [5;291].

22 жовтня 1900 р. у с. Великі Коровинці у маєтку Ф.А. Терещенка відбулося освячення нової будівлі училища. Розпорядження та турботи про побудову нової будівлі взяв на себе управляючий маєтком І.А.Азаров. Завдячуючи його праці та матеріальній підтримці селян, протягом літа було збудоване училище, котре відповідало усім вимогам гігієни. Для вчительки була збудована гарна квартира. Після освячення училища виступили місцевий священик та світовий посередник з промовами про користь освіти та запрошували селян акуратно присилати дітей до школи [6].

У Овручському повіті на церковні школи було пожертвувань на суму 610 рублів. Всіх пожертвувань в 1890/1891 навчальному році було отримано 2315 рублів 32 коп. [7;863-865].

На Україні, зокрема на Волині, було багато глибоко й перспективно мислячих осіб з правом самостійно вирішувати про значні грошові інвестиції у різні галузі науки й культури.

Одними з найвідоміших і, напевно, найбагатших меценатів та колекціонерів творів мистецтва були барони де Шодуар. В родинному палаці, в містечку Івниця Житомирського повіту Волинської губернії, розташовувалося музейне зібрання, портретна галерея, цінна бібліотека (яка нараховувала понад 30 тис. томів), одна з найбільших у Європі нумізматычна колекція [8;6-8]. Останній представник роду де Шодуарів і власник фамільного зібрання Іван Максимович Шодуар (1859 - 1919) – хімік, колекціонер, бібліофіл, меценат, розуміючи велике історико-культурне значення фамільної колекції, намагався зробити їх доступними для громадськості і наукових досліджень. На початку XX ст. він розпочав будівництво палацу в Житомирі, куди і перевіз у 1903 році з Івниці бібліотеку, картинну галерею, колекції. Біля свого житомирського палацу І.Шодуар розбив великий парк, в якому зібрав колекцію дерев з різних кліматичних зон. В його величезній оранжереї знаходилися найекзотичніші рослини, що цвіли та плодоносили протягом всього року. Велика кількість біло-мармурових скульптур прикрашали парк (нині цей парк носить ім'я Ю.О. Гагаріна).

Барон І.М. де Шодуар був людиною, яка багато зробила для розквіту Житомира, підтримувала найрізноманітніші культурно-освітні акції. На його значні благодійні внески існували наукові, просвітні, культурні, церковні, спортивні установи й товариства. Для становлення й розвитку музейної справи у Житомирі була підтримка І.М. де Шодуаром музею Волинського єпархіального давньохосвища та Товариства дослідників Волині. Він був одним із засновників жіночого професійного училища. Дуже любив тварин і за заповітом передав Товариству захисту тварин половину своєї колекції творів мистецтв [9;64-68].

Заслугує на увагу, в розбудові музейної справи на Волині, діяльність барона Федора (Фрідріха) Штейнгеля. "Співчуваючи завжди ідеї створення як найбільшої кількості так названих обласних музеїв, я завжди вважав, що їх у нас в Росії недостатньо. Між тим вони можуть допомогти всесторонньому вивченню окремих частин нашої великої вітчизни".

"Проживаючи постійно на Волині та цікавлячись найбільш всього цим краєм, я прийшов до висновку, що хоча багато зібрано, багато вже зроблено різними особами для вивчення нашого краю, та весь цей матеріал так розкиданий, що користуватися ним майже неможливо. Об'єднати все це, зібрати окремі предмети, котрі відносяться до історії Волині, значно доповнити все, чого ще мало, або й взагалі не розроблене, міг би лише обласний музей Волинської губернії. Такого у нас на Волині ще до цих пір немає, і тому я вирішив покласти початок..." - зазначав Ф.Штейнгель [10;І-ІІ].

Для влаштування музею був запрошений Микола Біляшевський (згодом український археолог, етнограф, мистецтвознавець, академік АН України, директор Київського історичного музею), котрий розробив структурний план музею. Цей заклад діяв по широкій програмі і включав наступні відділи: природничий, географічний, антропологічний, археологічний, етнографічний та бібліотеку. Вже за перший рік діяльності у природничому відділі музею було багато матеріалів по етнології (збирали: барон Ф.Штейнгель, граф Б.Г.Толстой – у Рівненському повіті, Д.Мошков – у Заславському повіті); покладено було початок колекціям плазунів та земноводних (Рівненського повіту), гербарію (зібраного Ю.В.Мошковым у Заславському повіті); також засновано було колекції по мінералогії та палеонтології. В географічному відділі знаходилось 354 екземпляри, серед яких негативів та фотографій – 283 [11;3-4]. У липні – серпні 1897 року П. Н.Біляшевським та бароном Ф.Штейнелем були проведені розкопки курганів чотирьох могильників Рівненського повіту. Результатом праці стало 16 знайдених предметів датованих VIII – IX вв., ці експонати були віднесені до антропологічного відділу. У археологічному відділі нараховувалось 103 предмети: доісторичні - 12, язичницького слов'янського віку – 28, історичного часу – 13, архітектурних пам'ятників – 28, монет – 28, медаль – 1. До етнографічного відділу, крім предметів народного побуту, входили також і твори народної словесності, всього 252. Бібліотека ж за перший рік існування поповнилась на 179 екземплярів [12;15,17,28].

Доречно відзначити, що всі витрати на влаштування, утримання, життєдіяльність та поповнення колекцій музею взяв на себе барон Ф.Штейнгель.

Про важливість роботи музею, багатство його матеріалу свідчить той факт, що велика кількість науковців того часу використовували дані музею для своїх дослідницьких робіт. Так, член - співробітник геологічного комітету П.Тутковський при складанні 16-го листа загальної десятиверстої карти європейської Росії, користувався фондами бібліотеки; етнограф В.Мошков користувався зібраним матеріалом з духовної та матеріальної етнографії для друку своєї праці з етнографії Волині; І.Абрамов використовував знімки з негативів музею для друкування статей на історичну тему та ін. [13;10].

Отже, на перетині XIX – XX століть у Волинському краї завдяки безкорисній активній участі представників громад відкривалися нові навчальні заклади та здійснювалось вивчення історії рідного краю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний архів Житомирської області (далі ДАЖО) Ф.1, Оп.73, Спр.127
2. ДАЖО Ф.147, Оп.1, Спр.642а
3. Постанова кабінету міністрів від 4 серпня 1997р. за №818
4. ДАЖО, Ф.147, Оп.1(дод), Спр.29
5. Волинські епархиальні ведомости, 1911, №13
6. Волинь, 1900, №203
7. Волинські епархиальні ведомости, 1905, №26
8. Піскова Є. Роль приватної ініціативи у розвитку українського музейництва кінця XIX – поч. XX ст. //З історії колекціонування в Україні: Тези Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої збирацькій діяльності баронів де Шодуар. Житомир, 10-12 жовтня 1994.
9. О.І.Дідківська, Г.Момот Барони де Шодуар – видатні меценати Житомирщини //Вісник Житомирського інженерно – технологічного інституту, №11 за 2001
10. Отчет Городецкого музея Волынской губернии барона Ф.Р.Штейнгель за I-й год с 25 ноября 1896 по 25 ноября 1897 гг. Варшава, 1898, С.УІІІ+60
11. Отчет Городецкого музея Волынской губернии барона Ф.Р.Штейнгель за I-й год с 25 ноября 1896 по 25 ноября 1897 гг. Варшава, 1898, С.УІІІ+60
12. Отчет Городецкого музея Волынской губернии барона Ф.Р.Штейнгель за I-й год с 25 ноября 1896 по 25 ноября 1897 гг. Варшава, 1898, С.УІІІ+60
13. Отчет Городецкого музея Волынской губернии барона Ф.Р.Штейнгель с 25 ноября 1898 по 25 ноября 1904 гг. Киев, 1905. - С.82.

Матеріал надійшов до редакції 23.09.03 р.

Борейко А. М. Культурная деятельность представителей обществ Волини (конец XIX – нач. XX ст.)

Сделан ретроспективный анализ культурничьей деятельности представителей обществ Волини конца XIX нач. XX ст.

Boreyko A. M. Cultural activity of the representatives of Volyn communities (sec.half XIX – beg. XX cen.).

A retrospective analysis of the culture activity of the representatives of Volyn communities (sec.half XIX – beg. XX cen.) is made.